

9. **Святець Ю. А.** Фальсифікація та дезінформація в історичних джерелах / Ю. А. Святець // Вісн. Дніпропетр. ун-ту. Серія: Історія та археологія. – Д., 2011. – Вип. 19.
10. **Урсул А. Д.** Проблемы информации в советской науке: филос. очерки / А. Д. Урсул. – М., 1975.
11. **Фуко М.** Археологія знання / М. Фуко. – К., 2003.
12. **Шмидт С. О.** Источниковедение в кругу других научных дисциплин и вопросы классификации источников (Постановка вопроса) / С. О. Шмидт // Актуальные пробл. источниковедения и спец. ист. дисциплин: тез. докл. 4-й Всесоюз. конф. Днепропетровск, 31 окт. – 2 нояб. 1983. – М., 1983.
13. **Эко У.** Отсутствующая структура. Введение в семиологию / У. Эко; пер. с итал. В. Г. Резник, А. Г. Погоняйло. – СПб., 2004.
14. **Юм Д.** Исследование о человеческом познании: соч. в 2 т. / Д. Юм. – М., 1996. – Т. 2.

Надійшла до редколегії 30.12.2011

УДК 930.2

С. В. Чирук

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

МЕТРИЧНІ КНИГИ СТАРОШВЕДСЬКОЇ ЛЮТЕРАНСЬКОЇ КОЛОНІЇ XVIII – ПОЧАТКУ XX ст. ЯК ДЖЕРЕЛО ІСТОРИЧНОЇ ДЕМОГРАФІЇ

Проаналізовано інформаційний потенціал комплексу метричних книг Старошведської лютеранської колонії як джерела історичної демографії.

Ключові слова: метричні книги, персональні книги, кістер, Старошведський округ, природний рух населення, достовірність даних.

Проанализирован информационный потенциал комплекса метрических книг Старошведской лютеранской колонии как источник исторической демографии.

Ключевые слова: метрические книги, персональные книги, кистер, Старошведский округ, естественное движение населения, достоверность данных.

This article is devoted analysing of parish registers of Gammalsvenskby Lutheran colony as a source for historical-demographic research.

Key words: parish registers, personal books, küster, Gammalsvenskby district, vital statistic, data reliability.

Великий потенціал метричних книг для використання у статистичному аналізі природного руху населення було усвідомлено та оцінено дослідниками ще у XIX ст. За відсутності регулярного обліку населення з боку держави, саме церковний облік, представлений на території колишньої Російської імперії у вигляді метричних книг, був для перших вітчизняних статистиків єдиним джерелом знань з демографічного розвитку населення як на великих територіях, так і по окремих губерніях та повітах. Матеріали, запозичені із цього виду джерел, слугували для утворення зведеної статистики, для чого використовувалися документи різних конфесій та віросповідань [5, с. 10].

Однак, стан статистичної науки на даному історичному етапі, а також специфіка збору та узгодження отриманої інформації, призводили до того, що увага науковців зосереджувалася на отриманні формалізованих даних [5, с. 13].

Упродовж тривалого часу у вітчизняній історичній науці метричні книги взагалі не використовувалися у якості джерел, навіть після становлення історичної

демографії як окремої галузі досліджень. Це пояснювалося, з одного боку, складністю обробки значного масиву інформації, а з іншого – відсутністю відповідного теоретичного та методологічного підґрунтя. Лише згодом було виявлено можливості для отримання з них нових даних, розроблені методи їх обробки. Та у вітчизняній історіографії такі дослідження і досі є доволі спорадичними, хоча інтерес до міждисциплінарних студій постійно зростає [4, с. 138–139].

Навіть за умов наявності документів перед дослідниками постає чимало проблем, пов'язаних із правильною інтерпретацією джерел, адже, хоча метричні книги і відображають інформацію про природний рух населення, та залишаються, в першу чергу, актами реєстрації культових подій. Дослідниками вже ставилися питання достовірності даних, що знайшли відбиток у документах цього типу, а також факторів, які могли призвести до викривлення інформації, але свої особливості при укладанні джерел є у кожному приході, а також у різні історичні періоди [11]. У зв'язку із цим, такі документи вимагають до себе ретельного критичного підходу, який би враховував як умови їх формування, так і особливості внутрішньої структури джерел.

У статті зроблено спробу виявлення метричних книг, які містять інформацію по Старошведській лютеранській колонії у Дніпровому пониззі за період з кінця XVIII по початок XX ст. Опис та аналіз окремих частин цього масиву документів у різні часи було зроблено О. Лойтом та Н. Тіббертом [26, с. 23–49], О. Князевою [13, с. 161–162], Ю. Маліцькою [17, с. 12–13], однак, на сьогоднішній день повний аналіз усього комплексу метричних книг зі Старошведському приходу відсутній, а у наявних дослідженнях він робився або побіжно, або під кутом тематики дослідження, тобто був неповним і часто не зачіпав історико-демографічного аспекту.

Виявлення та опис усього комплексу метричних книг Старошведської лютеранської колонії допоможе внести ясність у суперечливі моменти в історіографії цього поселення, стане підґрунтям для проведення відповідного історико-демографічного дослідження, яке б висвітлювало розвиток колонії від часів її створення до фактичного занепаду. Завдяки джерелознавчому аналізу вищезазначених документів з огляду на історико-демографічний аспект можна буде знизити ризик помилок при обробці джерел і проведенні підрахунків.

Суттєву допомогу у вивченні умов формування метричних книг Старошведської колонії, а також місця їх перебування, може зробити невеликий екскурс в історію колонії, у тому числі у зв'язку із її церковним підпорядкуванням.

Сформована у 1782 р. шведськими переселенцями з острова Дагьо у Ліфляндії (сучасна Естонія), Старошведська колонія стала першою іноземною колонією в Херсонському повіті. Тут переселенцям гарантувалися всі права і вольності, забезпечувались умови для поселення: надавалася земля, житла, будувалася церква, гарантувалося відправлення служби Божої рідною мовою [15; 19; 27, с. 501; 38]. Із цією метою з Фінляндії було запрошено пастора Іоанна Адольфа Європеуса, який прибув до колонії у 1784 р. та покинув її у 1788 р. [9; 26, с. 25–26]. Саме він розпочав у колонії ведення метричних книг, які згодом продовжувались кістерами – вихідцями із колонії, – але край нерегулярно.

За умов відсутності у колонії власного пастора та можливості надати йому кваліфіковану заміну, ведення метричних книг у Старошведському стало нерегулярним і проводилося на неналежному рівні. У цей період, до 1810 р., лютеранські приходи Російської імперії напряму підпорядковувалися Юстиц-колегії, яка, зі свого боку, через їх віддаленість і розпорошеність не мала змоги вести контроль за якісним укладанням метричних книг [2, с. 74; 13, с. 66–69]. Свої корективи у такий стан речей для лютеранських колоній Південної України намагалася внести Контора опіки над новоросійськими іноземними колоністами, яка у 1801 р. видала спеціальну інструкцію «Для внутрішнього розпорядку і управління новоросійськими іноземними колоніями». Остання, у тому числі, вимагала

від пасторів точного ведення метричних списків та передбачала регулярне (кожні півроку) подання зведеної статистичної інформації щодо населення до Контори опіки над новоросійськими іноземними колоністами, а звіди – до Юстиц-колегії [13, с. 68–69]. І хоча можна прийти до висновку, що у певний спосіб (наприклад, кістером та обер-шульцем колонії) інформація, час від часу, все-таки збиралася, адже подібні відомості у матеріалах Контори опіки новоросійськими іноземними колоністами присутні [73], однак, самі тільки директивні методи докорінно змінити ситуацію не могли, а отже, вести мову про регулярне ведення метричних книг у Старошведській колонії на початку XIX ст. навряд чи можливо.

Радикальний злам у цьому питанні відбувся тільки після утворення Генеральної євангельсько-лютеранської консисторії у 1832 р., яка взяла на себе роль контролюючого органу у церковних питаннях та питаннях церковного діловодства і документообігу серед лютеран та протестантів у Російській імперії. До складу консисторії входило вісім консисторських округів. Ситуацію у лютеранських та протестантських приходах у Південній Україні контролював Петербурзький консисторський округ, утворений у листопаді 1833 р. [13, с. 51–53].

Саме у цей час Старошведська колонія увійшла до складу лютеранського приходу Йозефсталь (сьогодні входить до складу м. Дніпропетровська), і, починаючи з 1833 р., записи щодо мешканців Старошведського можна знайти у метричних книгах цього приходу [36]. Після утворення приходу виникли нові складнощі, пов'язані з його надзвичайною розпорошеністю та великими відстанями, які кожного разу доводилося долати пастору для того, щоби побачити свою паству та здійснити необхідні обряди. З огляду на це, він відвідував Старошведську колонію лише 1–2 рази на рік [18, с. 54; 37, с. 168]. Безперечно, у такій ситуації пастор не міг повністю розраховувати на власні сили у частині ведення метричних книг, але необхідно визнати, що попри складнощі йому все-таки вдалося налагодити у приході їх регулярне заповнення [36].

Майже постійна відсутність пастора, безперечно, не могла задовольняти мешканців колонії. Цілком закономірними стали вимоги щодо утворення окремого, Старошведського, лютеранського приходу, що і відбулось у 1861 р. [13, с. 162]. З цього часу почали вестися його власні метричні книги [35].

До приходу, окрім Старошведського, входили також сусідні німецькі лютеранські колонії. З огляду на те, що Старошведське було центром колоністського округу і мало власну церкву, саме у цьому населеному пункті і мешкав новий пастор. Утім, стан дерев'яної будівлі церкви, зведеної ще наприкінці XVIII ст. був украй незадовільним. Постійно виникало питання про побудову нової церкви, яку планувалося звести у найближчій німецькій колонії. Це могло призвести до втрати Старошведським статусу парафіяльного центру, що спонукало мешканців колонії до налагодження контактів зі шведами Фінляндії та з метрополією з метою збору коштів для побудови окремої від німців церкви [21], що, зрештою, таки відбулося у 1885 р. [22].

Починаючи з кінця XIX – початку XX ст. серед мешканців Старошведського почало зростати незадоволення умовами життя у Південній Україні, що спонукало полишати поселення. Найбільша хвиля еміграції відбулася вже за радянських часів, у 1929-му р., коли Старошведське полишила більша частина його мешканців [14]. Утім, оселившись у Швеції, емігранти не змогли пристосуватися до умов життя та ведення господарства у цій країні. У Швеції, на о. Готланді, залишилася лише невелика частка вихідців зі Старошведського, тоді як більша частина із них знайшла притулок у Канаді [34].

Під час переїзду частина метричних книг, які зберігалися у церкві Старошведського, була вивезена пастором Крістофером Гоасом до Швеції. Окрім того, вже в еміграції у Швеції до 1947 р. емігранти продовжували вести метричні книги.

Таким чином, можна умовно розподілити масив метричних книг по Старошведському на три блоки, які охоплюють життя колонії на початку її існування – наприкінці XVIII ст., у роки розквіту; у другій половині XIX ст. та напередодні масової еміграції мешканців із селища на початку XX ст. При цьому необхідно зважати, що, розглядаючи окремі блоки документів, необхідно послуговуватись не просто хронологічним принципом, а виходячи із історії їх формування. Тобто, якщо до одного блока документів уходять матеріали іншого періоду, розглядати їх необхідно разом, що допоможе уникнути плутанини, яка неодмінно виникла б у протилежному випадку.

Перші метричні книги Старошведської колонії входять до комплексу джерел, який буде умовно позначено «Шведською колекцією». Щодо цих документів у дослідників можна знайти найбільшу частину різночитань, саме тому хочеться приділити їм особливу увагу. До «Шведської колекції» можна умовно зарахувати ті документи, які було вивезено зі Старошведського пастором Крістофером Гоасом, а також утворено безпосередньо у Швеції. Таким чином, колекція складається із двох частин – документів кінця XVIII – початку XIX ст., та документів кінця XIX – початку XX ст.

Особливо цінним її робило те, що до її складу входила перша метрична книга Старошведської лютеранської колонії, укладена у 1784–1788 рр. пастором Іоанном Адольфом Європеусом. Вона зберігалася в «Інституті мови та фольклору» (Institutet för språk och folkminnen) в Упсалі до 1958 р., коли була опублікована О. Лойтом та Н. Тіббертом у книзі «Gammalsvenskbydokument» [26]. На сьогоднішній момент, місцезнаходження документу невідоме. У бібліотеці «Інституту мови та фольклору» збереглася лише каталожна картка із припискою, що книга зникла з друкарні [35, 1873, № 828-14/194]. Консисторського екземпляру вона не мала. Таким чином, публікація О. Лойта та Н. Тібберта на сьогоднішній день є єдиним джерелом, яке відображає кількість народжених, померлих та тих, що уклали шлюб у Старошведській колонії за період кінця XVIII ст.

Разом із першою метричною книгою Старошведської колонії авторами також було опубліковано інші метричні книги (різних років) – парафіяльні екземпляри та документи невідомого походження [26].

На жаль, попри цікавий аналіз джерел та спробу визначити за почерком осіб, що робили записи в різні роки, а також корисні зауваження для дослідників, у публікації було порушено первинну структуру джерела. Так, у ній окремо зазначаються діти пастора І. А. Європеуса та окремо народжені і охрещені у певному році від охрещених у тому ж році, але народжених у попередні роки [26]. Усі записи перекладені шведською мовою, тоді як укладачі самі повідомляють, що записи велися також і іншими мовами [26, с. 28–35].

Ураховуючи те, що походження деяких книг, які, швидше за все, являють собою чернеткові записи, які, за відсутністю пасторів, велися третіми особами, сумнівною є і повнота наведених у книгах даних. Таким чином, в історико-демографічному дослідженні, приймати до уваги можна тільки дані метричної книги І. А. Європеуса (1784–1788 рр.). Усі інші матеріали можуть використовуватися тільки у історико-генеалогічних розвідках. Документи ж після 1833 р. мають консисторські екземпляри, що зберігаються в РГИА [13, с. 162], які є оригінальними джерелами, а отже основну увагу варто приділити їм, використовуючи дані публікації О. Лойта та Н. Тібберта лише для перевірки окремих фактів (наприклад, правильності прочитання імен та прізвищ).

Окрім даних метричних книг та посімейних списків, які також входять до цього комплексу джерел, частина документів Старошведського зберігається у регіональному архіві у м. Вісбю на о. Готланд – Вісбю Ландсархіві (Visby Landsarkiv) [29–33]. Серед цих документів – щорічна книга іспитів (1875–1794 рр.), метрична книга із записами про народжених, померлих та тих, що уклали шлюб (1876–

1896), список мешканців Старошведського та списки народжених і померлих у різні роки, списки мешканців Старошведського за різні роки (1795–1876), народжені та охрещені у Старошведському приході (1892–1906). А також: народжені та охрещені у Старошведському приході (1907–1919), записи про народжених (1900–1912) та тих, що уклали шлюб (за різні роки протягом 1920–1928 рр.), списки народжених та померлих (1920–1921), приходно-видаткова книга (1915 р.), метричні книги, які велися в еміграції. Загалом 13 справ. Доступ до сканованих копій можна отримати on-line, оформивши підписку на сайті інформаційної служби королівського архіву (Riksarkiv) – SVAR (<http://www.svar.ra.se>). Із документів у вільному доступі перебувають лише п'ять справ. Решта підпадає під закон про збереження особистих даних і не може розповсюджуватися [12, с. 99–100].

Справи № 2, 3, 4 являють собою не метричні книги, а чернетки т. зв. «персональних книг», які зустрічаються у поодиноких випадках. У цих книгах пастор вів облік населення по окремих домогосподарствах, фіксуючи окремі події в житті їхніх членів (народження, хрещення, смерті, відспівування, а також того, коли людина прибула та відбула).

Формуляр був мінливим, готувався власноруч (розлінієний від руки). У книзі чимало виправлень, дописок і умовних позначок. Справу № 2 вирізняє особлива графа – оцінки за навчання, які пастор вносив навпроти кожного імені (читання, писання, арифметика, Слово Боже) [30].

Ураховуючи те, що персональні книги пов'язані із метричними книгами (в останніх нерідко робилася позначка про номер людини у персональній книзі), а також те, що вони представлені по окремих домогосподарствах, ці книги є надзвичайно цінними для відтворення історії родин, генеалогічних досліджень. Дослідження цих чернеткових записів може пролити світло на «лабораторію» пастора, пояснити деякі особливості його підходу щодо ведення обліку населення.

Справа № 1 не відноситься до метричних книг (щорічна книга іспитів), але містить демографічну інформацію щодо окремих осіб (дати народжень), а отже може слугувати у якості допоміжного матеріалу [29].

Справа № 5 являє собою пізніші виписки щодо народжених у Старошведському за роки з 1892 р. по поч. 1907 р. [33]. Утім, при співставленні даних виписок із метричними книгами відповідних періодів із Державного архіву Херсонської області (ДАХО) [8–10] помітна істотна різниця щодо кількості народжених, яких, у справі № 5 набагато менше.

Отже, документи «Шведської колекції», які зберігаються у Вісбю Ландсакрхіві, є надзвичайно цінним матеріалом для історико-демографічних та генеалогічних досліджень, певні застереження викликають дані, наведені у справі № 5, оскільки вони містять значні розходження із документами ДАХО [8–10] відповідного періоду. Окрім того, невідомо з якою метою було укладено цей список, а отже, і якою логікою послуговувався пастор під час створення документа.

Щодо документів, опублікованих у збірнику О. Лойта та Н. Тібєрта, жодних сумнівів щодо достовірності та повноти даних не викликає лише книга, укладена І. А. Європеусом. Стосовно опублікованих метричних книг початку XIX ст., існують сумніви щодо повноти наведених у них даних, оскільки ці документи склалися майже безконтрольно, а отже долучати їх можна лише побіжно – з метою з'ясування окремих прізвищ, у генеалогічних дослідженнях та при відтворенні історії сімей. На превеликий жаль, окремі документи не можна порівняти з оригіналами, консисторські копії інших зберігаються у фондах Російського державного історичного архіву і є бажанішими для використання, тому що наведена у них інформація, завдяки їх автентичності, на відміну від публікації чернеток із порушеною структурою джерела, викликає більше довіри. Друга частина комплексу метричних книг села Старошведського представлена консисторськими копіями, що з 1833 р. направлялися до Генеральної євангельсько-лютеранської консисторії.

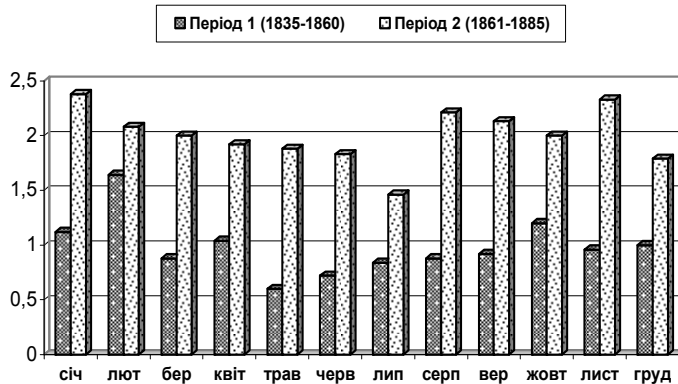
рії у Санкт-Петербурзі та на сьогоднішній день перебувають у фондах Російського державного історичного архіву [13, с. 162]. Відскановані копії документів певний час були доступні для користування на сайті за електронною адресою www.familyserch.org. На сьогодні доступ до копій документів можна отримати у Центрах сімейної історії Церкви Ісуса Христа святих останніх днів.

Цей блок метричних книг хронологічно поділяється на два періоди: 1833–1860 рр. (час перебування колонії у складі лютеранської парафії Йозефсталь) та 1861–1885 рр. (після виокремлення Старошведського приходу). В обох масивах документів наявні невеликі лакуни – у першому масиві (1833–1860 рр.) відсутня метрична книга за 1849 р. [36], у другому масиві (1861–1885 рр.) – за 1870 р. [14–37].

Метричні книги парафії Йозефсталь та Старошведського лютеранського приходу велися німецькою мовою, готичним курсивом, т. зв. Current алфавітом, який необхідно використовувати для їх адекватного прочитання. Більшість формулярів метричних книг була надрукована друкарським способом, готичним шрифтом.

Метричні книги парафії Йозефсталь для Старошведської лютеранської колонії не використовувалися для історико-демографічних досліджень. Про метричні книги Старошведського лютеранської парафії частково згадує у своєму дослідженні О. Князева [13, с. 162].

Через те, що за часів уходження Старошведського до парафії Йозефсталь пастор не мав можливості часто його відвідувати, записи про народження, охрещення, одруження та смерть, частіше за все, збиралися кістером і вже потім записувалися до книги уповноваженою особою. Останнє могло призвести до викривлення даних, великих пропусків між народженнями у зв'язку із прив'язкою дати народження до дати хрещення, тобто до того часу, коли пастор відвідував колонію. Упродовж періоду, коли Старошведська колонія входила до приходу Йозефсталь, дійсно спостерігався пік народжень на початку та наприкінці року, втім, після співставлення цих даних із даними за час існування окремого Старошведської парафії, коли пастор був присутній у колонії постійно, було виявлено, що в цей період спостерігалася схожа тенденція народжень (див. рис.).

Тобто збільшення народжень в осінньо-зимовий період і їх істотне зниження в літні місяці, що, скоріш за все, пояснюється особливостями господарювання або причинами соціального чи культурного характеру. Таким чином, можна прийти до висновку, що серйозних викривлень, які б унеможливили використання метричних книг приходу Йозефсталь у історико-демографічному дослідженні, пастором допущено не було.

Оскільки пастор фіксував дані лише раз на рік, їх обсяг у книзі за цей рік був неповним і продовжувався у книзі за наступний рік із зазначенням дати на-

родження та охрещення [36]. Таким чином, послуговуючись записами метричної книги за певний рік, неможливо просто підрахувати кількість народжених та померлих за цей час. Необхідно уважно зважати на дати народження та смерті, долучати метричні книги попереднього року. Останнє означає, що за наявності лакуни, як це було у випадку 1849 р., втрачається значимість даних не тільки за цей рік, але за минулий – 1848 р., який також виявляється представленим не в повному обсязі.

Записи у списку народжених по кожній колонії пастор робив окремо, що значно полегшує роботу з їх пошуку, на відміну від записів про одруження та смерть, які робилися у загальному списку. В деяких книгах сторінки вшиті криво, що не дає можливості точно співставити хрещених батьків. З метричних книг стає зрозумілим, що, на відміну від німців, більшість шведів не мали власних прізвищ, а замість прізвищ використовувалися по батькові із допискою – сон (у випадку чоловіків) та – доттір (у випадку жінок). Цікаво, що у новонароджених дівчат пастор іноді ставив суфікс – сон замість – доттір. Окрім того, у випадку народжених пастор час від часу приписував їм по батькові від імені батька, а іноді – від імені дідуся [36]. Цей факт може свідчити про те, що у випадку, коли разом із ім'ям народженої дитини вписувалось по батькові, утворене від імені її дідуся, батько дитини був неповністю правоздатним, тобто, маючи власну родину, не був головою домогосподарства. Таким чином, це може допомогти у підрахунках домогосподарств, що буде корисним для досліджень у царині соціальної історії та історії родини (перевірити достовірність цього припущення можна тільки із долученням інших джерел, які б містили інформацію щодо кількості родин у селищі та за умов укладання ретельного метричного списку).

Сказати про кількість шлюбів по колонії також важко, адже деякі шведи переїжджали до інших колоній, у списку ж одружених не зазначалося їх місце проживання.

У метричних книгах Старошведського лютеранського приходу (1861–1885) починають фігурувати прізвища шведів. Народжені у Старошведському у списку більше не виносяться окремо [35] (хоча О. Князева стверджує протилежне) [13, с. 162]. Їх можна знайти по графі батьків, де зазначалося їх місце проживання (приміром – Крістіан Крістіансон, Шведендорфський колоніст). Оскільки пастор безпосередньо мешкав у колонії, у метричній книзі за один рік він встигав повністю вписати народжених, померлих та одружених, збільшує довіру до наведених даних у період з 1861 по 1885 рр. Метричні книги цього періоду можуть повноцінно використовуватись як джерело для історичної демографії.

На жаль, місцезнаходження метричних книг Старошведського лютеранського приходу, починаючи з 1886 р. та закінчуючи 1898 р. невідоме. Вони б мали перебувати у фондах Центрального державного історичного архіву в Санкт-Петербурзі, де, здебільшого, перебувають метричні книги лютеранських парафій відповідного періоду. Втім, за повідомленням О. Князевої, консисторські копії метричних книг по Старошведській лютеранській парафії у фондах цього архіву відсутні [13, с. 162].

Третій блок метричних книг по Старошведській парафії репрезентований приходськими копіями метричних книг з 1899 р. по 1914 р., (з лакунами за 1900, 1901, 1902 рр.), які зберігаються у Державному архіві Херсонської області [8–10]. Це досить рідкісний випадок збереження парафіяльних екземплярів за цей період, оскільки для цього на місцях не було відповідних умов. Особливу цінність метричним книгам Старошведської парафії зазначеного періоду надає той факт, що їх консисторські копії не збереглися.

Хоча ці документи вже оброблялися дослідниками, проте, у наукових дослідженнях, у тому числі, історико-демографічних, досі не використовувалися. У зв'язку із законодавчими змінами до церковного діловодства, які відбулися в

Російській імперії в 1891 р., ці книги велися російською мовою [13, с. 71]. Однак, наявність особливостей при транскрибуванні шведських імен та прізвищ не може призвести до викривлень при співставленні цих свідчень із німецькомовними даними метричних книг більш ранніх періодів. Кількість імен і прізвищ, що використовувалися шведами у Старошведському, була досить обмеженою, тому при роботі з документами не може бути значних різночитань, які б призвели до плутанини між різними особами та родинами.

Народжені та померлі з різних поселень у цих метричних книгах указувалися мішано, у загальній масі. Однак, виокремити мешканців Старошведського дозволяє графа «місце народження», що міститься у формулярі списку народжених. У списку померлих зазначалося місцепроживання померлого в графі «ім'я» – для дорослої людини, або разом із іменами батьків – для померлої дитини [8–10].

Списки одружених продовжували залишатися малоінформативними у зв'язку із тим, що не зазначалося місцепроживання шлюбних партнерів. Ситуація радикально змінилася починаючи з 1914 р. У метричній книзі одружених за цей рік було наведено інформацію не тільки про місцепроживання, але і про батьків заручених [10]. Це допомагає співставити дані по окремих родин, та, на жаль, це останній документ у третьому блоці метричних книг зі Старошведського і єдиний, який містить подібні свідчення.

Загалом, документи цього періоду викликають довіру, не містять значних помилок і можуть повноцінно використовуватися в історико-демографічному дослідженні.

Підсумовуючи, треба зробити кілька узагальнених зауважень щодо особливостей використання метричних книг Старошведської лютеранської колонії в історико-демографічних дослідженнях. Так, необхідно звертати увагу на місце проживання особи, яке вказувалося в інформації про батьків. Це важливо, оскільки деякі родини зі Старошведського можна знайти в інших колоніях і навпаки – деякі мешканці у Старошведському мали німецькі прізвища або взагалі не були шведами. Для правильної ідентифікації родин необхідно звертати увагу не тільки на прізвище (якщо воно є), а нерідко на ім'я та по батькові чоловіка, а також ім'я, по батькові і дівоче прізвище дружини. Разом узяті ці свідчення практично унеможливають випадкові співпадіння і дають змогу правильно визначити родину. У метричних книгах Старошведського лютеранського приходу (1861–1885) пастори, схоже, самі зустрічалися із подібною проблемою, тому для внесення ясності біля деяких імен та прізвищ батька ставили позначку римськими цифрами, здебільшого – I та II [35; 36].

Хронологічна послідовність велася за датами хрещення, а не народження. Отже, при підрахунку народжених за рік, треба зважати на те, що іноді хрещення могло відбутися через кілька місяців після народження, а то і через кілька (1 або 2) років (у дуже рідкісних випадках), а значить, «зсувалася» в часі і позначка про народження.

Відкладення хрещення нерідко свідчило про слабкість дитини. Таке немовля часто хрестили на дому. Якщо дитина була охрещена на дому через тривалий час після народження, її нерідко можна знайти у списках померлих у цьому або наступному році.

Підказкою при підрахунках для дослідника може стати сам формуляр, але, послуговуючись ним, пастор також, хоча й зрідка, міг допускати помилки (відмітка випадково могла бути поставлена не у тій графі, дівчинка могла бути вказана хлопчиком, живий – померлим або навпаки). Тому необхідно ретельно звіряти списки померлих та народжених, тим паче, що померлих немовлят пастор часто взагалі міг не відмітити у списку народжених.

Особливу увагу слід приділити дошлюбним статевим стосункам. У цьому питанні між шведськими та німецькими селянами існували суттєві відмінності. Се-

ред шведського селянства дошлюбні статеві стосунки вважалися цілком прийнятними [3; 20]. Батьки зазвичай, знали, хто є батьком дитини і не боялися, що шлюб, через ті або інші обставини, не буде укладений. Здебільшого, шлюби укладалися під час вагітності, але бували випадки, коли шлюб запізнювався (наприклад, – з економічних причин) і на світ народжувалася позашлюбна дитина. У таких випадках був відомий батько дитини і його ім'я фіксувалося у метричній книзі в дужках або дописувалося поряд як ім'я чоловіка [35; 36].

Відкритим залишається питання щодо достовірності даних про народження у Старошведському наприкінці XIX – початку XX ст., наведених у документі № 5 «Шведської колекції» [33]. Перевірити чи ці дані є більш чи менш достовірними за наведені у графі «Місце народження» формуляра метричних книг народжень, які зберігаються у Державному архіві Херсонської області [8–10], можна застосувавши методи демографічного моделювання народжуваності (шляхом співставлення даних документів із показниками моделі), для чого потрібно залучення інших джерел, які дозволили б реконструювати вікову структуру населення, смертність та загальну чисельність населення, що є надзвичайно кропітким та складним завданням.

Іншим питанням, яке може бути вирішеним лише із залученням додаткових джерел (укладання метричного списку, застосування методів відтворення історії родин) є перевірка гіпотези щодо неповної правоздатності (їхній підпорядкованості голові домогосподарства) батьків тих дітей, які зазначалися у списку народжених із застосуванням по батькові, утвореному від імені дідуся.

Загалом, можна прийти до висновку, що, хоча виявлені метричні книги по Старошведській лютеранській колонії у Південній Україні не покривають повністю весь період від її створення до початку XX ст., проте обіймають 67 років її існування, що робить їх цілком репрезентативними для історико-демографічного дослідження. Існує можливість для проведення поперечного аналізу – співставлення та порівняння показників на різних етапах існування поселення. Щодо інформації з 1833 по 1885 рр., то вона містить лакуни лише за три роки, а отже цілком може бути використана для повздовжнього демографічного аналізу і дати уявлення про демографічний розвиток колонії загалом. Певну допомогу можуть надати свідчення метричних книг «Шведської колекції». Вони можуть застосовуватися у генеалогічних дослідженнях та при відтворенні історії родин.

Збереження метричних книг за різні етапи існування колонії є рідкісним випадком, а отже може використовуватися як приклад демографічного розвитку лютеранських колоній у Південній Україні.

Бібліографічні посилання

1. Антонов Д. Н. Метрические книги России XVIII – начало XX века / Д. Н. Антонов, И. А. Антонова. – М., 2006.
2. Безносова О. Религиозные движения в Березанских колониях Херсонской губернии в XIX ст. / О. Безносова // Наук. вісн. Миколаїв. нац. ун-ту ім. В. О. Сухомлинського: зб. наук. пр. – Миколаїв, 2011. – Вип. 3.30: Історичні науки. – С. 72–88.
3. Березина Т. А. Шведы / Т. А. Березина // Рождение ребёнка в обычаях и обрядах стран зарубежной Европы. – М., 1999. – С. 423–437.
4. Владимиров В. Н. Метрические книги как источник по истории народонаселения Алтайского края / В. Н. Владимиров, В. В. Плотунова, И. Г. Силина // Компьютер и ист. демография: сб. науч. тр. – Барнаул, 2000. – С. 137–164.
5. Гузенков С. Г. Метричні книги як джерело з історичної демографії Південної України другої половини XIX – початку XX ст. : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.06 / Гузенков Сергій Григорович. – Запоріжжя, 2005.
6. Державний архів Дніпропетровської області (далі – ДАДО). – Ф. 134, оп. 1, спр. 4, арк. 16.
7. ДАДО. – Ф. 134, оп. 1, спр. 204, арк. 12–13.

8. Державний архів Херсонської області (далі – ДАХО). – Ф. 323, оп. 1, спр. 1. – 289 арк.
9. ДАХО. – Ф. 323, оп. 1, спр. 2. – 305 арк.
10. ДАХО. – Ф. 323, оп. 1, спр. 3. – 80 арк.
11. **Дьячков В. Л.** Декабрьские рождения. К вопросу о роли религиозного фактора в демографическом поведении традиционного крестьянства. Тамбовская губерния – XIX – начало XX в. / В. Л. Дьячков, В. В. Канищев // *Круг идей: электронные ресурсы ист. информатики: тр. 8-й конф. Ассоциации «История и компьютер».* – М., 2003. – С. 317–341.
12. **Карапетянц И. В.** Архивы Швеции / И. В. Карапетянц. – М., 2009.
13. **Князева Е. Е.** Метрические книги Санкт-Петербургского консисториального округа как источник по истории лютеранского населения Российской империи XVIII – начало XX века : дис. ... канд. ист. наук : 07.00.09 / Князева Елена Евгеньевна. – СПб., 2004.
14. **Коник Ю. О.** Реєміграція шведського населення Херсонського округу в 1929 р. за документами Державного архіву Херсонської області / Ю. О. Коник // *Південний архів.* – Херсон, 2002. – Вип. 9. – С. 60–62.
15. **Кулинич І. М.** Як і коли з'явилися шведські колонії в Південній Україні / І. М. Кулинич // *Укр. іст. журн.* – 1995. – № 1. – С. 118–121.
16. **Лойт А.** Переселение шведов из Эстонии на Украину в конце XVIII века / А. Лойт // *Скандинав. сб.* – Таллин, 1988. – Т. 32. – С. 104–116.
17. **Маліцька Ю. Г.** Акліматизація шведських мігрантів на півдні Російської імперії / Ю. Г. Маліцька // *Грані.* – Д., 2010. – № 1. – С. 12–14.
18. **Маліцька Ю. Г.** Акультурація естонських шведів у мультикультурному середовищі півдня Російської імперії (1781 р. – I пол. XIX ст.): міжетнічні відносини із сусідами / Ю. Г. Маліцька // *Наук. пр. іст. ф-ту Запорізького нац. ун-ту.* – Запоріжжя, 2010. – Вип. 28. – С. 52–56.
19. **Писаревский Г.** Переселение шведов с острова Даго в Новороссийский край / Г. Писаревский // *Из истории иностранной колонизации в России в XVIII веке.* (по неизданным архивным документам). – М., 1909. – С. 221–226.
20. Шведы // *Брак у народів Северної і Северо-Западної Європи* / Г. И. Анохин, Т. А. Березина, Ю. В. Иванова [и др.]. – М., 1990. – С. 44–56.
21. Ännu engång Gammalsvenskby // *Folkvännen.* – 1883. – № 285. – S. 2.
22. Fråm Gammalsvenskby i Ryssland // *Finland.* – 1885. – № 5. – S. 2.
23. Gammalsvenskby // *Folkvännen.* – 1883. – № 103. – S. 1–2.
24. **Hedman J.** Historien om Gammalsvenskby och svenskarna i Ukraina [Електрон. ресурс] / J. Hedman, L. Åhlander. – Stockholm: Norstedt, 2003. – Режим доступу: URL: http://lettuce.tapor.uvic.ca/cocoon/journals/scancan/article.htm?id=rudling_1_15.
25. **Johanna Ståhlberg.** Лист від 02.11.2011.
26. **Loit A.** Gammalsvenskbydokument / A. Loit, N. Tiberg. – Uppsala: Lundequistska bokh., 1958. – 236 s.
27. **Malitskaya J. G.** The peculiarities of appearance of Swedish colony in the South of Russia empire at the last quarter of 18th century / J. G. Malitskaya, L. S. Kopteva // *Факультет укр. й іноземної філології та мистецтвознавства: матер. студент. наук. конф. (квітень, 2006).* – Д., 2006. – С. 500–503.
28. **Neander H.** Gammalsvenskby [Електрон. ресурс] / H. Neander // *Nordisk familjebok. Konversationlexikon ock realencyklopedi.* – Stockholm, 1923. – В. 35. – С. 1212–1213. – Режим доступу: URL: <http://runeberg.org/nfco/0629.html>.
29. Riksarkivet. Landsarkivet i Visby. Gammalsvenskbys kyrkoarkiv. Husförhörbok. Ett fåtal anteckningar efter 1878. Den sista anteckningen 1889. SE/ViLA/23094/1: [Електронний ресурс] – Режим доступу: URL: <http://www.svar.ra.se/svarimagnettransfer>.
30. Riksarkivet. Landsarkivet i Visby. Gammalsvenskbys kyrkoarkiv. Församlingsbok. Födda, konfirmerade, vigda döda. SE/ViLA/23094/2: [Електронний ресурс] – Режим доступу: URL: <http://www.svar.ra.se/svarimagnettransfer>.
31. Riksarkivet. Landsarkivet i Visby. Gammalsvenskbys kyrkoarkiv. Förteckning över «Svenskbyborna i Gammalsvenskby, södra Ukraina, jämte förteckningar över födda och döda under olika år». SE/ViLA/23094/3: [Електронний ресурс] – Спосіб доступу: URL: <http://www.svar.ra.se/svarimagnettransfer>.
32. Riksarkivet. Landsarkivet i Visby. Gammalsvenskbys kyrkoarkiv. Lista över bönder i Gammalsvenskby 1821. Kyrkobok år 1821 (avskrift). Lista över byborna 1831. Kyrkobok

år 1831 (avskrift). Lista över byborna 1856. Kyrkobok år 1856 (avskrift). Mantalslängden 5 augusti 1795 (avskrift). Lista över bönder i Gammalsvenskby 1876 enligt 1876 års kyrkobok. SE/ViLA/23094/4: [Електронний ресурс] – Режим доступу: URL: <http://www.svar.ra.se/svarimagnettransfer>.

33. Riksarkivet. Landsarkivet i Visby. Gammalsvenskbys kyrkoarkiv. Avskrift av kyrkoboken över födda och döpta i Gammalsvenskby församling. SE/ViLA/23094/5: [Електронний ресурс] – Режим доступу: URL: <http://www.svar.ra.se/svarimagnettransfer>.

34. **Rudling P. A.** Ukrainian Swedes in Canada: Gammalsvenskby in the Swedish-Canadian Press 1929–1931 / P. A. Rudling // Scandinavian-Canadian Studies. – 2005. – Vol. 15. – P. 62–90: [Електронний ресурс] – Режим доступу: URL: http://scancan.net/article.pdf?id=rudling_1_15.

35. Russia, Lutheran Church Book Duplicates, 1833-1885./ Kherson / Kherson / Alt-Shwedendorf: Alt-Shwedendorf: Birth, marriages, deaths: 1861–1875: [Електронний ресурс] – Режим доступу: URL: <http://familysearch.org/pal:/MM9.3.1>.

36. Russia, Lutheran Church Book Duplicates, 1833-1885 / Ekaterinoslav / Novomoskovsk / Josefstal: Birth, marriages, deaths: 1833–1860: [Електронний ресурс] – Режим доступу: URL: <http://familysearch.org/pal:/MM9.3.1>.

37. **Russwurm C.** Eibofolke oder die Schweden an den Küsten Ehtlands und auf der Insel Runö / C. Russwurm. – Reval, 1885. – 375 s. : [Електронний ресурс] – Режим доступу: URL: <http://books.google.com/books?id=v6IBAAAAQAAJ>.

38. **Wendell H.** Från svenskar i Ryssland / H. Wendell // Folkvännen. – 1881. – № 27. – S. 1–2.

Надійшла до редколегії 31.01.2012

УДК [330.59:37-051](447)«18»

Е. В. Долецький

*Євпаторійський інститут соціальних наук
Республіканського вищого навчального закладу
«Кримський гуманітарний університет» (м. Ялта)*

РІВЕНЬ ЖИТТЯ ВЧИТЕЛЯ ТАВРІЙСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ ст.

Досліджено матеріальний аспект життя пересічного шкільного вчителя Таврійської губернії ХІХ ст. шляхом зіставлення його заробітної плати та реального споживчого кошика. Проведено компаративний аналіз рівнів життя педагогів тих часів та сучасних.

Ключові слова: видатки, вчитель, дохід, заробітна плата, мікроісторія, повсякденна історія, прейскурант, споживчий кошик, ціни.

Исследован материальный аспект жизни среднестатистического школьного учителя Таврической губернии ХІХ ст. путем сопоставления его заработной платы и реальной потребительской корзины. Проведен компаративный анализ уровня жизни педагогов того времени и современных.

Ключевые слова: расходы, учитель, доход, заработная плата, микроистория, повседневная история, прейскурант, потребительская корзина, цены.

In the article is given the analysis of financial life of average Tavrick province teacher in ХІХ century. The main instrument of reflection of this life is comparison of teacher's salary and his real consumer basket. The special attention in the article is spared to comparing of living standards 150 years ago to the modern standards.

Key words: consumer basket, everyday history, expenses, microhistory, personal income, price-list, prices, salary, teacher.

© Е. В. Долецький, 2012